

Nordisk ruinseminar

Hamar 29. september – 2. oktober 2008

Referat fra seminaret

Inger-Marie Aicher Olsrud og Tor Sæther (red)

Riksantikvaren 2009

PUBLIKASJONENS NAVN:	Nordisk ruinseminar Riksantikvarens Ruinprosjekt 2006-2015
UTFØRENDE INSTITUSJON:	Riksantikvaren
OPPDRAGSGIVER:	Riksantikvaren Tor Sæther, Hedmarksmuseet og Inger-Marie Aicher Olsrud,
FAGLIG ANSVARLIG:	Riksantikvaren
ANSVARLIG HOS OPPDRAGSGIVER:	Inger Marie Aicher Olsrud Tor Sæther, Hedmarksmuseet og Inger-Marie Aicher Olsrud,
FORFATTERE:	Riksantikvaren
KONTAKTPERSON HOS OPPDRAGSGIVER:	Inger-Marie Aicher Olsrud
DATO:	Oktober 2009
ANTALL SIDER / OPPLAG:	34/120
REG.NR:	09-142
BESTILLING:	www.riksantikvaren.no/publikasjoner

Forord

Tor Sæther, leder for Hedmarksmuseet

Høsten 2008 var det ti år siden vernebygget over Hamar domkirkeruin sto ferdig. Dette er den største satsing som har vært på bevaring av en ruin i Norge. Vi syntes at det ville være en verdig markering av dette lille jubileet å samle de krefter som arbeider med bevaring av ruiner i Norden til Nordisk Ruinseminar på Hamar.

Seminaret ble avholdt i dagene 29. september til 2. oktober, og det samlet 50 deltagere fra alle de nordiske landene med unntak av Island, Åland og Grønland.

De seminardeltakerne som kom langveisfra bodde på Victoria Hotell inne i sentrum, mens seminaret ble holdt midt inne blant ruinene etter det gamle bispesetets mange bygninger, i Hedmarksmuseets aula, en kort spasertur fra hotellet langs Mjøsas strender.

De fleste ankom på kvelden 29. september og for de som ønsket det, var det en uformell mottagelse i museets aula med enkel servering og en orientering om museet. Deretter gikk forsamlingen over til domkirkeruinen som lå vakkert opplyst inne i sitt vernebygg. Tor Sæther holdt et kort foredrag om domkirkens historie og om oppføringen av vernebygget. Mange som tidligere hadde vært skeptiske til denne måten å bevare en ruin på ble, mener jeg, gledelig overrasket.

På seminarets første dag ønsket direktøren for Stiftelsen Domkirkeodden, Steinar Bjerkestrand, velkommen. Deretter ønsket lederen for fylkesrådet, Siv Tørudbakken, velkommen til Hedmark fylke. Hun understreket hvor viktige middelalderruinene er for Hamar og Hedmark.

Temaet denne første dagen var todelt. Det dreide seg om ulike bevaringsmåter fra vernebygg og ulike konserveringsmetoder i et historisk perspektiv, anskueliggjort ved de mange ruinene på Domkirkeodden. De endrede klimatiske forhold og deres innvirkning på kulturminnene ble også belyst. Ruinene er en kilde til opplevelse. Formidling av ruiner er en viktig side ved vårt arbeid. Hvordan påvirker formidlingen bevaringen og hvordan styrer ruinen formidlingen? Dette var dagens andre tema.

Om ettermiddagen fikk vi en interessant gjennomgang av bevaringsarbeidet i Norden, ved representanter fra de ulike landene.

Kveldsprogrammet åpnet med en halv times konsert i domkirkeruinen med musikk fra middelalderen, for så å si få et lydmessig bilde av den gamle kirken. Deretter gikk man over til stor festmiddag i et av Hedmarksmuseets gamle hus, en barfrøstue fra Storelvdal i Østerdalen, oppført omkring 1750. Her var det stor stemning, festtaler og utpå kvelden en oppfølging av seminaret på Færøyene med Sinklarvisa og Kråkevisa.

Onsdagen var i sin helhet viet ekskursjonen. Ideen var at man skulle foreta en reise i det rike kulturlandskapet som danner bakgrunnen for bispesetet og urbaniseringen på Domkirkeodden. Deltakerne fikk utdelt et hefte der de ulike ekskursjonsmålene ble omtalt. Ekskursjonen er viet egen omtale senere i denne rapporten.

Torsdagen var delt i en teoretisk og en praktisk del. Den første delen omhandlet ruiner og ruinbevaring i et historisk perspektiv. Her fikk vi to meget inspirerende foredrag før vi beveget oss ut i ruinene av den gamle bispegården der vi fikk demonstrert en ny måte å lime stein på, og bruken av farget mørtel til reparasjon av skader på murverk. Dessverre viste ikke været seg fra sin beste side under denne delen av programmet.

Etter lunsj fikk vi belyst problemfeltet restaurering og autentisitet.

Til slutt ønsket Ulrika Mebus fra Läns museet på Gotland forsamlingen velkommen til neste nordiske ruinseminar på Gotland i 2010.

Seminaret ble arrangert av Riksantikvaren og Hedmarksmuseet i fellesskap. De mange gode hjelpere i begge institusjoner takkes.

Takkes skal også Nordisk Kulturfond og Hedmark fylkeskommune som begge bidro med en betydelig økonomisk støtte som gjorde det mulig å samle så mange av Nordens ruinbevarere disse dagene til faglig og sosialt samvær.

Mottakelse på Hedmarksmuseet mandag 29. september

Konservator og ansvarlig for seminaret Tor Sæther ønsket deltakerne velkommen til Hamar og Hedmarksmuseet. Det ble servert enkel fingermat med drikke.

Om vernebygget over Domkirkeruinen

Seksjonssjef Harald Ibenholt, Riksantikvaren

Gjennomgang av Hamar domkirkes bygningshistorie fra ødeleggelsene startet på 1500-tallet via ulike bevaringstiltak til slik den fremstår i dag med vernebygg som både beskytter murverket og er i bruk som kirke- og konsertlokale. Vernebygget var svært omdiskutert under planlegging og oppføring, og er fremdeles gjenstand for debatt. I tillegg til at selve vernebygget var svært kostbart, er det relativt store kostnader knyttet til et slikt anlegg. Det forskes nå på metoder for å redusere driftsutgiftene.

Ruiner og vernebygg som formidlingsobjekter - sammendrag

Laila Grastvedt Wiese¹

Norge har få rester etter fortidas steinkonstruksjoner. Middelalderruiner er sjeldne kulturminner her til lands. Ruiner har i århundrer fascinert menneskene – de er gåtefulle, gjemmer spennende, ukjente historier. Nasjonalromantikkenes kunstnere oppfattet dem som historiske vitnesbyrd om ei spennende og rik fortid. Domkirkeruinen var således et yndet motiv for malere som Peder Balke, Joachim Frich, Adolph Tidemand og Hans Gude. Høy alder, autentisitet og den nasjonal symbolikken gjør ruinene på Domkirkeodden attraktive som besøksmål for et stort publikum. Dette gjør også vernetiltak forståelige. Men ruinens vesen er forgjengelighet og en ruin under tak mister således noe av sin magiske kraft.

På Domkirkeodden finner vi fire ruiner under vernende tak. Vernebyggene er oppført først og fremst som konserveringstiltak, men arkitektene Sverre Fehn og Kjell Lund har begge tatt hensyn til publikums opplevelser og formidlingsverdiene ved utforming. Publikums oppfatning av byggenes kvaliteter er imidlertid svært varierende. Sverre Fehns anseelse er stor, også internasjonalt. Storhamarlåven ses som hans hovedverk og museet mottar stadig flere besøkende som først og fremst kommer for å oppleve hans arkitektur – og ikke kulturminnene som byggene er laget for å verne. Andre anser tvert i mot Fehns vernebygg som visuell støy og noen oppfatter ikke hva som er ruiner og hva som er Fehns vernekonstruksjoner. Vår utfordring er å få til nettopp det Fehn la vekt på: å synliggjøre middelalderruinene gjennom vernebyggets kontrasterende materialer og former.

Storhamarlåven med Fehns utstilling er å anse som fredet, et museum i museet.

Kompetanseutvikling av formidlingspersonalet med bevisst fokus på denne problematikken blir stadig viktigere med økende interesse for Sverre Fehns arbeider.

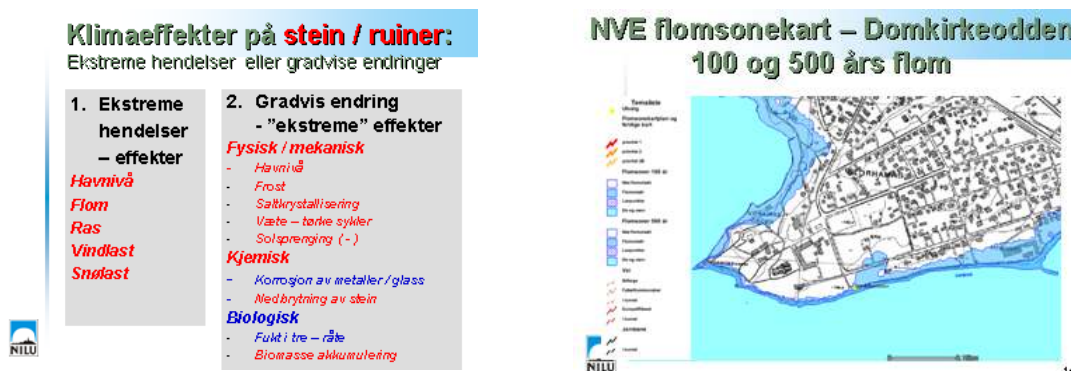
¹ Fremført av konservator Tor Sæther

Domkirkeruinene står sterkt som identifikasjonssymbol i Hamarregionen. Dette kom tydelig fram ved de intense protestaksjonene mot det planlagte vernebygget. Motstanderne mente at et vernebygg ville ødelegge ruinens mystiske karakter. Som symbol på det forgiengelige er en innebygd ruin ubrukkelig. Formidlingsmessig har imidlertid glasshuset mange fordeler. Vernebyggets akseretning og topphvelvets høyde gjør det lettere å oppfatte katedralens opprinnelige form og størrelse. Opplevelsen av det sakrale rommet, av katedralen er styrket, ikke minst gjennom den fantastiske akustikken. Middelalderens katedral blir auditiv sansbar: vernebygget har på sett og vis gitt ruinene tilbake den sakrale dimensjonen, opphøyet fra hverdagen, klart avgrenset fra naturen, men samtidig i samspill med den. Ruinen kan fortsatt betraktes både utenfra og innenfra og oppleves til alle årets tider, takket være klimareguleringen som sørger for at ruinene ikke forvitrer ytterligere. I formidling av Hamardomen legger vi vekt på at den skal oppleves som et sakralt rom og dette legger føringer for vår bruk av bygget. Vi ønsker også i framtida å være et attraktivt mål for moderne pilegrimer.

Middelalderruinene gir oss en unik mulighet til å formidle kontakten med europeisk kultur, byggekunst og håndverk. Med enkle pedagogiske grep kan fortidas håndverk og byggetekniske kunnskap formidles, ikke minst til skoleelever og studenter. Gjennom bruk av ulike formidlings- og kunstformer gjør ruinene det mulig å levendegjøre ulike sider ved livet i middelalderen. Publikum foretrekker "the real thing". Hedmarksmuseets ruinpark er de autentiske restene etter innlandets eneste middelalderby og utgjør som sådan et stort formidlingspotensiale. Ved framtidig utforskning av byen og eventuell avdekking av "nye" ruiner bør dette formidles fortløpende til publikum. Ruiner virker tross alt sterkest i "vill" tilstand.

Klimaendringer og bevaring av stein – hva vet vi?

Seniorforsker Terje Grøntoft, NILU

Uavhengig av betydningen av menneskeskapt årsaker, vil endringer i klimaet i årene fremover påvirke bevaringsforholdene for kulturminner og dermed også for ruiner. Det må settes i verk tiltak som kan redusere skadene som følge av for eksempel tilgroing og mineraloppløsning, flom og utrasing. Det må forskes på utvikling av materialer som er tilpasset klimaet og med teknologi som kan begrense skadene. Beredskap mot ekstremhendelser må vurderes.

Overvåking av ruiner

Konservator Ellen Hole, NIKU

Fotograf

- Ansluttelse til jord
- Løstliggende
- 7 millimeter
- 1/125 sek
- Resultatet er 3 ganger - 2 m
- RF over 90% i mellomområdet (1.000/2001, men 5.000 m med tillegg, RF = 100% her - samme resultat)

THUS

Analyse av fuktbarhet, original materiale

- Type, porsylone
- Utsatt for
- Ferdig utvasket
- Kalkstein og ferdig
- Hvite ferdig ferdig ferdig
- Ute ferdig ferdig ferdig
- Ferdig ferdig ferdig
- Ferdig ferdig ferdig
- Ferdig ferdig ferdig
- Ferdig ferdig ferdig

THUS

NIKU har overvåket domkirkeruinen siden 1997. Det foretas registreringer av relativ fuktighet, temperatur, høydeforskjeller, biologisk vekst og saltutfellinger. Det benyttes ulike målemetoder inklusive foto og visuell beskrivelse. Hovedinntrykket pr i dag er at ruinen er relativt stabil, men at allmenntilstanden tilsier nøye overvåking videre.

Ruiner på museum

Konservator Tor Sæther, Hedmarksmuseet

På vei ned i kjellerne under Kannikenes gårder

Ruinene på Domkirkeodden ligger i en ruinpark der man formidler middelalderbyens og bispesetets historie. Parkområdet er supplert med utstillinger der modeller av bygningene og gjenstandsfunn fra området vises. I norsk sammenheng er et slikt museum relativt unikt. Alt i alt dreier det seg om 7 ruiner hvorav en er et ruinkompleks med rester av mange bygninger.

Alle ruinene har ulike historier. Noen har ligget delvis synlige siden slutten av 1500-tallet, andre er gravd fram eller er gjenoppgdaget på 1900-tallet. Alle har vært utsatt for ulike konserveringsmetoder gjennom tidene. Slik sett kan museet betraktes som en slags utstilling over ruinbevaringens historie. Her finnes hele spekteret fra ukonserverte ruiner til relativt brutale rekonstruksjoner, bruk av sementbaserte mørtler til dagens anvendelse av kalkmørtel samt ulike eksempler på beskyttelse av murkroner. Alt i alt, med smått og stort, kan vi telle fem eksempler på vernebygg.

Vernebygg over kjeller v. Bispegården

Fra vernebygg over "rådstua"

Ulike eksempler på toppavdekning

Under omvisningen forsøkte jeg å belyse hva det innebærer konserveringsmessig og formidlingsmessig for en ruin å være en del av et museum i motsetning til ruiner i andre sammenhenger.

Det viktigste av alt er at ruiner på museum er sikret tilsyn. De er omgitt av et fagmiljø av kulturhistorikere, tekniske konservatorer, murere med spesialkompetanse og profesjonelle formidlere. Fagmiljøet har god kontakt med forvaltningsmyndighetene og er oppdatert på konserveringsmetoder og tilskuddsordninger.

Ruinene er lett tilgjengelige og er integrert i et formidlingsprogram.

Ikke minst så har et museum som regel en bevisst holdning til ruinene og en idé om hva man skal bruke dem til.

På den annen side er ikke nødvendigvis ruiner på museum bedre vedlikeholdt enn andre ruiner.

Ofte kan et museum ha dårligere råd enn andre ruineiere. Ruinene må ofte konkurrere med utallige andre vedlikeholdsoppgaver. Viljen til vedlikehold er stor, men muligheten til å få gjort noe med det er ofte liten, særlig når ruinene er så store og det er så mange av dem som på Domkirkeodden.

På et museum kan også ruiner i stor grad utsettes for ting som mange andre ruiner slipper. De skal være ramme for feiringer og festligheter av forskjellig slag, som brylluper, firmafester med historiske aktiviteter, konserter og festivaler. De skal pyntes og tilføres ekstra stemning med fakler og levende lys. I sin bestrebelse på å informere og tekkes publikum kan museet også bidra til at opplevelsen av ruinene forstyrres av moderne installasjoner og ulike informasjonsplakater, eller ganske enkelt en vase med markblomster på murkronen. Alt dette er forhold som kan gå på bekostning av kulturminnenes verdighet.

Ruinene på Domkirkeodden er i stor grad iscenesatt av arkitekter. Ruinene i bispegården er omgitt av installasjoner i moderne materialer som betong, glass og laminert tre. Via gangbroer ledes man gjennom det utgravde området. Ruinene kan oppleves ovenifra, fra bakkenivå og man kan gå inn i dem. I vernebyggenes arkitektur tolker arkitekten ruinene; kirkens former antydes i stål og glass, forsvarstårnet omgis av tunge, massive former, ruinene av hvelvkjelleren får et hvelvformet tak. Arkitekturen påvirker i høyeste grad vår opplevelse av ruinene. Kanskje er dette positivt. Vernebyggene hjelper oss til å forstå ruinene. De har i aller høyeste grad gjort det lettere å formidle hva disse ansamlingene av stein kan ha vært. Positivt er det også at det er mulig å bevare en del ruiner uten videre inngrep, enkelte nærmest ukonservert, i den tilstand de var i da de ble gravet frem.

Vernebyggene over domkirkeruinen og de to store ruinene i bispegårdsanlegget ville neppe ha blitt reist dersom disse kulturminnene ikke hadde ligget på et museum, et museum der man fra før av har vært pionerer i å sette ruiner inn i moderne arkitekturformer. Ved dette har man fått til et særpreget ruinmiljø der ruinene formidles i et samspill mellom nytt og gammelt. Det er også et viktig poeng at flere av ruinene trolig ikke ville ha blitt gravd ut dersom de ikke hadde ligget på et museum med middelalder som hovedsatsingsområde.

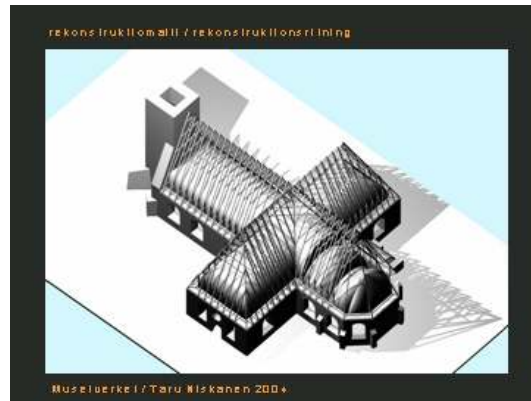
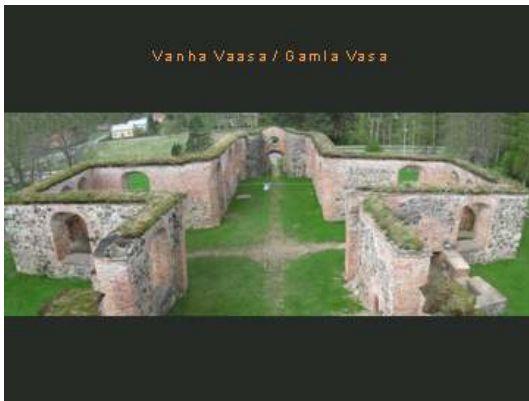
Arbeidet med ruinbevaring i Norden

Danmark: Jonas Toft Jacobsen, Kulturarvsstyrelsen

Toft Jacobsen orienterte om forskjellige bevarings- og restaureringsprosjekter i Danmark. Det er store utfordringer, både med hensyn til kompetanse, budsjett og annen kapasitet.

Finland: Johanna Nordman, Museiverket

Flere undersøkelses- og restaureringsprosjekter er i gang i Finland, blant annet ved ruinene av Sankta Maria kyrka i Gamla Vasa. Ulike tiltak – også rekonstruksjon – er vurdert. Sannsynligvis vil man velge å bevare ruinene som den er med Bentonit og torv som toppdekke.

Sverige: Karna Jönsson, Riksantikvareämbetet og Ulrika Mebus, Länsstyrelsen Gotlands län

I Sverige er det länenene som har det daglige oppfølgingsansvaret for ruiner, mens RAÄs arbeide er mer overordnet. Også i Sverige er bruk av ruiner et aktuelt tema, som her ved St. Nikolai ruin i Visby.

Sölve Johansson fra Byggkonsult Sölve Johansson AB orienterte om [materialundersøkelser](http://www.bksjab.se/) (http://www.bksjab.se/) vedrørende mørtel med eksempler fra Kirkjubour på Færøyene.

Færøyene: Símun Arge, Føroya Fornminnissavn

Ruinbevaring på Færøyene er først og fremst knyttet til Magnuskatedralen på Kirkjubøur. Det er besluttet at den skal bevares som ruin, og utfordringene er først og fremst hvordan man skal kunne beskytte anlegget mot vær og vind. Det utføres ulike målinger og forsøk for å komme frem til de beste løsningene.

Informasjon som virkemiddel – Ruinportalen

Seniorrådgiver Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

www.ruinportalen.se

Fagmiljøene i de nordiske landene er relativt små og vi har begrensede ressurser. På den annen side er miljøet oversiktlig, og det kan være lettere å holde kontakten. Vi arbeider videre med å oppdatere portalen med lenker til landenes egne ruinsider.

Festmiddag og ekskursjon

God mat og god stemning i barfrøstua fra Storelvdal.

Ekskursjonen fant sted 1. oktober og startet med buss fra Victoria Hotell i Hamar. Været kunne vært bedre, men regnet holt seg stort sett borte.

Poenget med ekskursjonen var å kunne diskutere ruinbevaring og formidling av ruiner ikke bare i tilknytning til et museum. Det ble også muligheten til å se et par av Norges fineste kirker fra middelalderen, noe som ga et viktig bakteppe for å forstå ruinene i området.

Ringsaker kirke

Kirken og prestegården fra vest

Første stopp var Ringsaker kirke, oppført i annen halvdel av 1100-tallet, utvidet med korsarmer og forlenget kor omkring 1300. Hvelvet er også tilført senere.

Kirken er oppført i et kulturlandskap med mange minner fra jernalder og middelalder.

Store gravhauger på Sveinhaug gård, nabo til kirken, fornborg på Stein gård, kong Håkon Håkonssons kastell på Steinholmen. Området der kirken er bygd har vært et viktig maktsentrum i forhistorisk tid. Ringsaker kirke var også sete for en av kannikene ved Hamar domkirke.

Professor Ragnar Pedersen fortalte om kirkens praktfulle alterskap, sannsynligvis framstilt i Antwerpen i perioden 1520-30.

Helleristningen på Stein gård

Vernebygg over helleristning

En kort spasertur fra Ringsaker kirke brakte oss til helleristningen på Stein gård. Dette er en såkalt veideristning fra eldre steinalder. Det man ønsket å vise her var ulike utfordringer med å bevare et slikt kulturminne, forvitring og publikumsslitasje og ikke minst bruk av vernbygg. Også formidlingen av kulturminnet ble diskutert. Grunneier ønsker minst mulig publikum i området fordi storfe beiter der.

Det diskuteres livlig

Birgit Tansøy

Fylkeskommunens skilt

Mjøskastellet

Orientering fra Mjøsstranda, Kastelet på holmen til høyre

Mjøskastellet fra 1230-årene ligger på en liten øy rett ut for helleristningen på Stein gård. Dessverre hindret problemer med båttransport et besøk ute på selve kastelet. Tor Sæther fortalte om ruinen, utgravningene og ulike skjøtselstiltak. Fra land kunne man danne seg et godt bilde av kastelets strategiske beliggenhet. Hedmark Fylkeskommune og Hedmarksmuseet har utarbeidet en skjøtelsesplan for ruinen. Skjøtselen skjer i samarbeid med grunneier. Skjøtsel foregår om våren når øya er landfast. På grunn av beliggenheten er det lite slitasje fra publikum. Man arbeider med et informasjonsskilt særlig rettet mot folk som legger i land med båt om sommeren.

Peter Blix, fantasifull rekonstruksjon

Hoel gård

Lunsjen ble inntatt i hønsehuset på Hoel gård. Dette er et godt eksempel på en av de storgårdene som har dominert kulturlandskapet på Hedemarken, og som kan fortelle noe om den rikdommen i området som ga grunnlag for bydannelse, bispesete og praktfulle steinkirker.

Etter maten fortalte verten kort om gårdens historie, og vi fikk muligheten til å se nærmere på hovedbygningen.

Kirkeruinen på Rokoberget

Etter lunsj gikk turen mot sydøst, til Løten kommune og kirkeruinen på Rokoberget.

At ruinen ligger et stykke unna der folk flest ferdes, fikk vi erfare gjennom en 15 minutters spasertur. Her ligger ruinen av en steinkirke, som i størrelse har vært bare ubetydelig mindre enn middelalderens sognekirke i Løten. Steinen i kirken er fraktet lang vei, noe av kalksteinen helt fra Hamar, tre mil borte. Kirken er trolig oppført på begynnelsen av 1200-tallet. Her fikk man se eksempel på en ruin som man prøver å bevare med minst mulig inngrep. En del utraste stein er murt

opp på nytt i hjørnene, ellers holdes vegetasjonen på og inntil ruinen nede. Lokalbefolkningen har et nært forhold til ruinen, noe som gjør at alle tiltak må skje i samarbeid med dem. Folk har et konservativt forhold til ruinens utseende og til det utstyret som finnes der. Dette innebærer at en del tiltak er vanskelige å gjennomføre.

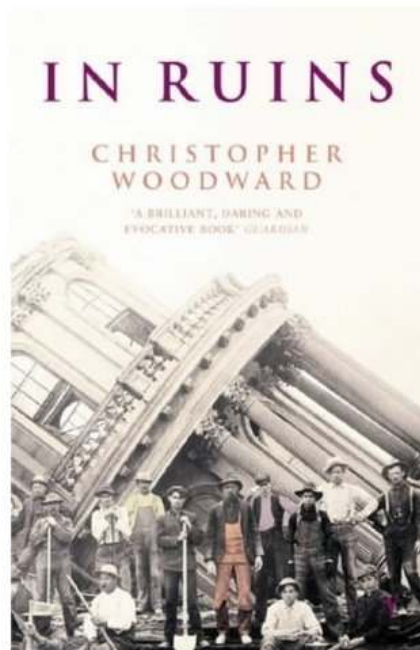
Stange kirke

Siste stopp på turen var Stange kirke. I likhet med Ringsaker kirke er også denne oppført i tilknytning til et gammelt maktsentrum i et kulturlandskap rikt på forhistoriske minner. Dette er en av de største sognekirkene fra middelalder som er bevart. I grunnplan skiller den seg fra Ringsaker i og med at den er enskipet med rett avsluttet, hvelvet kor. Kirken er oppført omkring 1250. Mye tyder på at det også har stått en mindre steinkirke på stedet før den nåværende.

In ruins

Director Christopher Woodward, Museum of Garden History

A ruin is a consequence of unhappy events.

C. Woodward

Woodward tok opp temaer knyttet til boken *In ruins* fra 2001. De uheldige omstendighetene som danne bakgrunnen for ruinenes tilstand som ruiner er nettopp det som gjør dem så fascinerende. De henleder tankene på eget forfall og forgjengelighet. Uunngåelige fakta, men dermed også noe trygt og forutsigbart. Woodward stiller spørsmål ved vår trang til å bevare og sette i stand. Spesielt viktig er det å vurdere planter som vokser inn i ruinene; er de bare til plage, eller har de også en estetisk og en konserverende funksjon?

Ruiner: historia, öden och vård

Nanna og Lars Cnattingius

Våre valg – fra urørt forfall via forsiktig konservering til fullstendig rekonstruksjon – er med på å påvirke publikums oppfatning av en ruin. Hvordan kan man håndtere forholdet mellom masseturisme og autentisitet? Det er en tendens til å lette restriksjoner for besøk og bruk – går vi for langt i å underkommunisere slitasje?

Liming av stein og innfarging av mørtel

Retaureringstekniker Geir Magnussen, Bakken & Magnussen AS og murmester Terje Berner, Terje Berner & Co

I og med at seminaret ble holdt midt inne blant ruinene av Hamar Bispegård, falt det naturlig å legge inn et par praktiske demonstrasjoner av nye materialer innenfor ruinkonservering.

Terje Berner demonstrerte bruk av innfarget steinreparasjonsmasse, Lithomex Stone Restoration and Repair Mortar. Denne er basert på naturlig hydraulisk kalk og tilslag, samt noen andre stoffer som ikke oppgis av produsenten St. Astier, sannsynligvis litt hvit sement. Produktet er nøytralt hvit, og må innfarges med kalkekte pigmenter (jordfarger og oksyder) for å passe til reparasjonsstedet. Materialet er velegnet til å utbedre sprekker i steinmaterialet som suger vann med påfølgende fare for frostsprengning. Reparasjonsstedet bør ha en tykkelse på minimum 5 med mer. Maksimum tykkelse per lag er 40 mm. Er reparasjonsstedet tykkere må dette utføres lagvis, med ca 24 timer mellom behandlingene. Reparasjonsstedet skal være lett fuktet, men uten vannfilm. Materialet skal komprimeres, bearbeides, formes, raspes eller hogges og tilpasses teksturen/overflaten på originalsteinen. Dypere reparasjoner bør forankres med rustfrie jerndybler. Herdetiden er avhengig av fuktighet og temperatur.

Lithomex til reparasjon av kalkstein fra Hamar ble pigmentert med grønn naturlig umbra, sort jernoksyd og en tanke gul oker. Prøver må gjøres og vurderes opp mot originalsteinen i tørr tilstand.

Geir Magnussen demonstrerte alternative måter og materialer til å lime stein. Det ble limt løse steinflak av kalkstein. Limet som ble benyttet består av en blanding av harpiks, bivoks og steinstøv. Limet tilvirkes ved at en smelter bivoks i en kasserolle på en kokeplate, tilsetter harpiks og rører dette ut til alt er oppløst som en flytende klumpfri masse. Deretter røres steinmelet inn til konsistensen blir passe tykk. Blandingsforholdet som ble benyttet var 1:1:1. Den smeltede massen ble helt ut på en finerplate og mens limet enda er litt varmt rulles den ut i tynne pølser. Deretter varmes begge limflatene opp med varmepistol og steinene føres sammen mens limet er flytende. Etter at steinene er ført sammen ettervarmes de noe for å sikre god heft. Eventuelle åpne sprekker som kan fungere som vannfeller tettes ved at limet smeltes ned i sprekken med varmepistol.

Det ble også demonstrert alternative limtyper for innvendig bruk, som er elastiske. I demonstrasjonen ble det vist eksempel på denne typen lim hvor det er benyttet hareskinnslim i stedet for steinmel som i limet nevnt over.

Magnussen understreket at limtypene er på utprøving på 2. året, og har så langt ikke vist noen svakheter. Limet er testet i kulde, vann og sollys uten synlige svekkelser.

Ruiner og autentisitet

Professor Ragnar Pedersen, tidligere Stiftelsen Domkirkeodden

Etikk, forvaltning og autentisitet

Kulturminneforvaltning krever valg, av og til smertefulle valg. Man må ofte prioritere mellom motstridende interesser. Valgene som blir gjort kan ofte bli gjenstand for diskusjon, og man kan i mange tilfeller bli kritisert for ikke å ha overskuet konsekvensene av de tiltak som gjøres. Men mest utilgivelig er at man ikke har reflektert over sine valg og dokumentert begrunnelsen for ettertiden, foretatt en verdianalyse.

Valg dreier som om prioriteringer av verdier, verdier som har tilknytning til en utarbeidet etikk. En slik etikk må forankres i fortidsminnets meningsammenheng og betydning. Et viktig begrep i denne sammenhengen er autentisitet. Den videre diskusjon skal ta utgangspunkt i en spesiell type fortidsminner: ruiner. De er i utgangspunktet verdiløse. Ruiner er rester av bygninger som er ute av bruk og senere styrtet sammen. Det kan ofte være vanskelig å finne ut hva de er spor av, hvordan

den opprinnelige tilstanden har vært. Fortiden er blitt så fragmentert at den nesten er utforståelig og lite tolkbar. Ruiner er derfor isolert sett verdiløse. Det er den mening vi tillegger dem som er avgjørende. Verdiene ligger i den kontekst vi skaper rundt fortidsminnet.

Bevaringen av domkirkeruinen på Hamar har vært gjenstand for sterke meningsbrytninger og verdimotsetninger. De antikvariske myndigheter måtte i 1980–90-årene gjøre vanskelige valg som skapte sterk motstand. Et sentralt verdiperspektiv i Riksantikvarens bevaringsbestrebelse var kravet til autenticitet. Å redde ruinen fra å styrte sammen var det overordnede målet. Men tiltakene måtte ikke skade ruinens autenticitetskvaliteter.

Domkirkeruinen gir i sjelden grad, hvert fall i norsk sammenheng, anledning til å undersøke i detalj hvordan en ruin har blitt et viktig fortidsminne. Denne prosessen kan for Domkirkeruinen på Hamar vedkommende følges helt tilbake til 1500-tallet. Fremveksten av dette fortidsminnet er svært godt dokumentert.

Et fortidsminnes meningssammenheng kan betraktes som en form for kulturell konstruksjon. Betydningsinnholdet kan endre seg over tid. Noen verdier kan bli mindre relevante og andre kan komme til. Å undersøke hvilke faktorer som til enhver tid skaper og begrunner at noe er et fortidsminne er en viktig forskningsoppgave i fortidsminnevernet.

Et fortidsminnes kulturelle kontekst kan bli bestemt av mange faktorer, som for eksempel skiftende historieoppfatninger, ulike vitenskapssyn og skiftende samfunnsideologier og verdipreferanser. Noen vil kunne hevde at en slik kritisk verdianalyse vil kunne føre til en relativisering av et fortidsminnes kulturelle og samfunnsmessige betydning.

Hensikten med de videre drøftinger er imidlertid en annen. En undersøkelse på dette felt kan gi nyttig kunnskap når det gjelder kulturminnevernets idéhistorie og underliggende grunnlagsfilosofi. En refleksjon over disse spørsmål tvinger oss til å gjøre mer bevisste valg i fremtiden og å finne argumenter for vårt standpunkt. Betydningen av et fortidsminne er ofte vanskelig å peke på og formulere. De ligger som oftest som tradisjonelle og ubevisste føringer bak våre holdninger og handlinger. En undersøkelse av et fortidsminnes verdigrunnlag angår dypest sett hva som legitimerer bevaringsarbeidet og hvilke faktorer som gjør det fremtidsrelevant. Det må være en klar sammenheng mellom etikk og forvaltning. På den måten får man retningslinjer for hvordan fortidsminnet skal behandles og tas vare på.

En debatt verdt å undersøke

Oppføringen av et vernebygg rundt Domkirkeruinen på Hamar skapte en stor debatt i lokalmiljøet. Den foregikk i 1980–90-årene. Frontene var steile og verdikonfliktene åpenbare. Debatten er godt dokumentert gjennom avisinnlegg, offentlige saksfremstillinger og flere hovedfagsoppgaver ved universitet og høyskoler skrevet i ettertid.

Noen motsetninger av prinsipiell karakter er lett å få øye på: Sentralstyring representert av Riksantikvaren, som har lovhjemmel, fagekspertise og avgjørelsesmyndighet, i motsetning til lokal folkemening og demokratisk forankring. De ulike oppfatningene kunne grovt sett føres tilbake til et akademisk, intellektuelt miljø og et mer folkelig preget. Disse to ulike sosio-kulturelle grupperingene så ulikt på ruinens verdi. Fra akademisk hold ble den betont som en viktig autentisk kilde. For mange folk derimot var Domkirkeruinen mer et kulturelt symbol med følelsesmessige referanser som knyttet seg til identitet og livsmening. Ut fra en slik oppfatning var det ikke ruinens aldersverdier som var det vesentligste, autenticiteten, men at den ytre form ble beholdt og at den ikke ble innebygd. Dypest sett i denne debatten ligger et grunnleggende filosofisk spørsmål: Om fortiden lar seg gjenskape i form av rekonstruksjoner og videre forholdet mellom form og innhold.

Om det er den visuelle direkte synlige overflaten som er det vesentlige ved ruinen. Disse to ulike tilnæringsmåtene følger ikke entydig sosiokulturelle variabler, de krysser hverandre ganske usystematisk.

Ved å undersøke hele debatten er det forbausende å konstatere at noen av argumentene i vernebyggdebatten idéhistorisk kan følges langt tilbake i tid. Et eksempel er at motstanden mot et vernebygg bygget på argumenter som kan føres tilbake til romantikken, en filosofisk retning som var rådende i første halvdel av 1800-tallet. Dette forteller at noen ideer innen kulturminnevernet viser kontinuitet over lang tid og derfor kan karakteriseres som tradisjonsbundet. Dette dokumenterer at kulturminnevernets grunnlagsfilosofi og legitimeringsverdier ikke har vært utsatt for grunnleggende paradigmeskifter, en fullstendig verdiutskiftning. Siden verdiverndebatten impliserer ideer og forhold som går langt tilbake i tid, er det nødvendig å gjennomgå ruinens historie i korte trekk ut fra et fortidminneperspektiv.

Hamar ble bispesete i 1152–53, og den vanlige antakelse er at Domkirken ble påbegynt da. Kirken ble kontinuerlig ombygget i middelalderen. Helt tydelig skjedde det en større ombygging i gotisk tid. På grunn av reformasjonens innføring og at Hamarkaupangen mistet sine administrative og økonomiske funksjoner, fikk Domkirken tilslutt ikke noen konkrete bruksoppgaver.

Frem til slutten av 1600-tallet var den noenlunde inntakt. Men etter hvert begynte den å rase sammen, først hvelvene og så tårnene. Til slutt var mesteparten av kirken begravet i sine egne rasmasser. Bare den søndre arkaderekke, søylerekken, rakk over haugen av rasmasser. Herfra begynte man å ta ut de fint tilhogne kvaderstein til byggearbeid. Denne gjenbruken av gammel bygningsstein kom til nytte ved utvidelsen av distriktets soknekirker på 1700-tallet. Ruinen hadde ikke lenger noen egenverdi. Man kunne fritt forsyne seg med stein. Ruinen hadde ikke lenger noen status eller bevaringsverdi.

Dette bildet må imidlertid nyanseres noe. Mange på 1700-tallet oppfattet søylerekken som et symbol, en bautastein over en fortid som var borte. Sammen med Hamarkrøniken, som stammer fra midten av 1500-tallet, ble drømmen om den gamle middelalderbyen holdt levende. Søylerekken ble en påminnelse og et rop om at det på ny måtte komme en by i distriktet, som en etterfølger av den gamle middelalderkaupangen. Det skjedde i 1849.

General Anker på Storhamar gård begynte etter hvert å frigjøre ruinen. Rasmassene var et utmerket råstoff til fremstilling av brent kalk. Søylerekken ble et virkningsfullt element i landskapsparken på Storhamar gård, en effektiv avslutning og bakkulisse i en stemningsfull hage.

Ved siden av å være en parkinstallasjon gikk Domkirkeruinen rett inn i romantikkens idéverden, etter tidens oppfatning et ideal av et fortidminne. Ruinen representerte et symbolsk spenningsfelt. Det var en motsetning mellom det opprinnelige byggverkets arkitektoniske skjønnhet og forfallet. Et annet spenningsforhold som lå i ruinen etter romantikkens syn var en prosess som vi kan karakterisere som naturalisering. Ruinen ble mer og mer tilgrodd med lav og busker og stadig utsatt for nedbrytende værpåvirkning. Ruinen var levende og ikke statisk. Den representerte et kort øyeblikk av stillstand. Mellom en bygningsrest fra middelalderen og en ruin som var truet med fullstendig utslettelse slik at alle spor fra fortiden etter hvert ble borte. Ut fra et slikt prosessuelt syn på ruinen var det egentlig ikke nødvendig med bevaringsarbeider. Det hele gikk uavvendelig sin gang.

For romantikken i dens tidligste fase var ruiner et refleksjonsmedium. Å betrakte ruiner var et ledd i enkeltmenneskets dannelsesprosjekt. Et dannelsesaspekt kan betegnes som nostalgisk og religiøst.

Ruinen viste til det rike kirkeliv i middelalderen. En annen side var at den påpekte det forgjengelig og uavvendelige, men også formidlet en lengsel etter de virkelige verdier, det bestående og evige. Videre ble Domkirkeruinen oppfattet som et stedsmerke. Samspillet mellom natur og kultur viste på en nesten mystisk måte landskapets egenart. Denne tilnærmingen til Domkirkeruinen dokumenteres av tidens poesi og maleri.

Den individuelle og private utnyttelsen av ruinen som et estetisk og etisk dannelsesobjekt på slutten av 1800-tallet over til å bli et kollektivt identitetssymbol. Domkirkeodden ble et sterkt symboladett sted for nasjonale minnefester. I forbindelse med nasjonsbyggingen på slutten av 1800-tallet ble den trukket inn i den store foretellingen om fedrelandet, om dets ærefulle middelalder og senere avmakt og vanære. Ruinen fikk på den måten en instrumentell betydning. Den inngikk som et viktig element i et minneste, der historien ble fremkalt, konkretisert og aktualisert. En nasjonal bevissthet skulle skapes. Denne kulturelle konteksten førte til at man etter hvert så betydningen av å bevare ruinen for fremtiden som et viktig nasjonalsymbol.

Et ytterliggående resultat av denne holdningen var at det rundt 1905 var krefter som ønsket å gjenreise Domkirken. På den måten fikk man den tapte middelalderkatedral tilbake. En slik historisk rekonstruksjon på ytterst sparsomt kildegrunnlag ble blankt avvist av de antikvariske myndigheter. Ønsket om å gjenreise Domkirken har kommet igjen med jevne mellomrom, senest under vernebyggdebatten.

I denne var det imidlertid mange i lokalmiljøet som ønsket å bevare ruinen uten et vernebygg. Den skulle få stå i friluft. Særlig ble vektlagt sammenhengen med natur og landskap. Dypest sett ble vernebygget betraktet som et fremmedelement og representerte derfor en provokasjon. I en slik sammenheng kan det trekkes inn kultursosiologiske begreper som rent-urent for å forklare den sterke følelsesmessige reaksjonen mot vernebygg.

For vernebyggmøtstanderne var det ruinens ytre form som var det vesentlige. En bevaring skulle foregå ved kontinuerlig utskifting av skadet stein. Motargumenter som at teknisk vurdert var dette meget vanskelig, at frostsprenging likevel ville virke inn og at ruinen tilslutt ville bli en kopiruinn, hadde ingen gjennomslagskraft. Det som ga ruinen mening var dets symbolske kvaliteter, noe som utløste stemninger, opplevelser og identitet. Dette er som påpekt i det foregående en holdning som går tilbake til romantikken.

Riksantikvaren var ikke blind for ruinens sterke følelsesmessige forankring hos mange, både som et individuelt og kollektivt symbol. Men det viktigste for de antikvariske myndigheter var å bevare ruinen mest mulig urørt og intakt. Dette var den utslagsgivende grunn for at vernebygget ble reist. Gjennom naturvitenskapelige utredninger var man kommet frem til at frostsprenging var hovedårsaken til forfallet. Av den grunn måtte ruinen komme inn i et temperert rom.

Riksantikvaren vektlar ruinen som historisk kilde. Den hadde stor informasjonsverdi når det gjelder norsk middelalder. I kildebegrepet lå også tanken om at kildepotensialet ikke er statisk og endelig. Det er foranderlig over tid, avhengig skiftende perspektiver og forutforståelse. En historisk kilde må også bevares for fremtiden på grunn av dokumentasjonsverdien. Tidligere slutninger må kunne etterprøves og kontrolleres. Et annet aspekt var oppfatningen av fortidens annerledeshet. Den lar seg ikke kopiere. En rekonstruksjon vil alltid bli et postulat. Det vil alltid hefte tvil om kopiens troverdighet og ekthet. Vektleggingen av en kildes pålitelighet kan føres tilbake til fremveksten av historie som vitenskap og historisk kildekritikk, noe som skjedde i annen halvpart av 1800-tallet.

Autentisitetetsbegrepet

Grunnleggende krav til en historisk kilde er at den må være autentisk. I utgangspunktet er det et juridisk begrep. Det forteller at et rettsdokument er originalt, ekte og troverdig. Et autentisk dokument er sant og kan brukes som et argumentasjonsmiddel i en bevisførsel.

I dagens samfunn har autentisitetetsbegrepet fått en bred betydning. I varehandel og reklame kan man si at en vare er autentisk. Det er en original merkevare og ingen etterligning. Også i filosofi har autentisitetetsbegrepet fått innpass. Her dreier det som om virkelighetsoppfatninger, hva som er det egentlige, ekte og troverdige i motsetning til en fiksjon og forstillelse. I en slik sammenheng kan man snakke om et autentisk menneske, et menneske som ikke leker med roller og skifter dem ustanselig slik at det er utydelig og vanskelig å oppfatte.

I kulturminnevernet kom autentisitetetsbegrepet inn i 1960-årene. Det nedfelte seg i flere internasjonale overenskomster om kulturminnevern. Den første var Venezia-konvensjonen som ga anbefalte retningslinjer for kulturminnevernet. Man var forpliktet til å håndtere fortidsminner som viktige historiske dokumenter.

Denne formaliseringen av kulturminnevernet henger sammen med byråkratisering og behov for entydige regler. Vernekriteriene måtte være definerbare og språkfestede i motsetning til tidligere praksis der det var mye subjektivt skjønn. Hvert kulturminne ble tilskrevet en autentisitetsstatus, noe som innebar en verdivurdering og muligheter for sammenligninger med andre.

Etter hvert synes autentisitetetsbegrepet å bli vanskelig å bruke. Det var ikke så entydig som man på forhånd hadde forestilt seg. Det synes å ha et beretningsinnhold som var svært kompleks, mangetydig og tvetydig. Bakgrunnen for denne uklarheten er mangel på presis bruk og teoretisk avklaring. Med eksempler fra vernebyggdebatten skal vi forsøke å gjøre noen prinsipielle drøftinger.

Autentisitetetsbegrepet kan anvendes på flere analytiske nivåer. Det mest overordnede plan kan karakteriseres som normativt. Det representerer en idealtilstand, en maksimal autentisitet. Fortidsminnet er lik slik det var i opphavssituasjonen. Dette er sjelden når det gjelder fortidsminner med høy alder. I tidens løp har det vanligvis vært gjenstand for mange forandringer. I et slikt perspektiv er det relevant å tale om endringsautentisitet. Denne karakteristikken kjennetegnes ved at endringene er tydelig, leselige og systematiske. Fortidsminnet dokumenterer en historisk prosess.

Domkirkeruinen på Hamar viser flere ulike tidsepoker. Disse endringsprosessene kan studeres ut fra mange vitenskapelige posisjoner, som for eksempel arkitektur og kunsthistorie, og videre som uttrykk for mer generelle teologiske og kulturhistoriske endringer. Ruinen selv som et fortidsminne kan tolkes ut fra et kulturarvperspektiv og skiftende verneideologier.

Vernebyggmotstanderne hevdet at det var igjen lite autentisk middelaldermurverk i Domkirkeruinen, mye av steinen ble skiftet ut gjennom stadige restaureringer. Riksantikvaren hevdet på sin side at det var langt mer originalt murverk igjen enn det som vernebyggmotstanderne påstod og at endringene i seg selv var viktige historiske spor. Det ble således argumentert at hele ruinens historie var interessant, begrunnelsen var hensynet til dens endrings- eller prosessautentisitet.

Autentisitetetsbegrepet inneholder også en evaluerende fase. Dette nivået innebærer at man foretar en beskrivelse, karakteristisk og vurdering av hva som er gjort med ruinen gjennom tiden, om konserverings- og restaureringsarbeidene er forsvarlig gjort etter antikvariske prinsipper. Denne

type undersøkelse går ut på å fastslå bevaringstilstanden og om tidligere vedlikeholdsarbeider har skadet eller redusert fortidsminnets autentisitetkvaliteter. En stor lettelse i et slikt arbeid er om tidligere konserverings- og restaureringsarbeider er godt dokumentert. På den måten vet man med sikkerhet hva slags inngrep som er gjort. Problemet med Domkirkeruinen er at slikt materiale i stor grad savnes. En evaluerende undersøkelse av et fortidsminne gjør det mulig å snakke om autentisitetstap over tid. Det dreier seg om å fastslå om nedbrytingsprosesser, resultater av manglende vedlikehold og ikke minst utilsiktede konsekvenser av uheldige konserveringsmetoder.

Et eksempel er tidligere omtalt, om det er skiftet ut stein ved tidligere restaureringsarbeider ved Domkirkeruinen. Et annet illustrerende tilfelle er bruken av sement som fugemiddel. Over tid har det vist seg at dette midlet stengte vannet inne i murverket. Dette førte til oppsprekninger og overflateavskallinger.

Autentisitetsbegrepet har også en konkret og praktisk side. Begrepet må være et godt og entydig redskap for analyser. Svakheten vitenskapelig er at det ikke er noen formålbegrep med faste kjennetegn. Det er i virkeligheten et komplisert funksjonsbegrep som inneholder mange variabler som er mer eller mindre avhengig av hverandre. I praksis må autentisitetsbegrepet derfor spilles opp i mange underliggende det begrepet.

En viktig gruppe av slike delbegreper dreier seg om fortidsminnets ytre, direkte observerbare egenskaper. Det dreier seg om materiale, form og overflate og så langt det direkte kan observeres, konstruksjoner.

Vernebyggmottandene rettet fokus mot denne type autentisitet. Ruinen skulle se ut som før. Ved bruk av samme steinsort og steinhuggingsmetoder kunne ruinen bevares ved at dårlig stein ble skiftet ut. Ut fra et autentisitetsperspektiv kan et slikt syn karakteriseres som overflatefokus på ruinen, der bare de ytre, synlige trekk ble vektlagt.

Mange vanskelige antikvariske avveininger ble imidlertid ikke tatt opp. Et spørsmål var om den skadede steinen som ble skiftet ut skulle få en overflate som opprinnelig eller med dagens slitasje og ødeleggelse. Ved kopiering var det også et usikkerhetsmoment om man hadde oversikt over alle trekk ved ruinen som kunne fortelle noe om bygningshistorien. Dette argumentet var viktig siden ruinen i liten grad er blitt vitenskapelig undersøkt. Mindre muranalyser i de senere år viser at murverket i seg selv bærer i seg stor muligheter for øket viten og revurderinger av eldre forskningsresultater.

Autentisitetskriterier knyttet til form og overflate er direkte observerbare, mens andre må analyseres frem og tolkes. Det kan dreie seg om slike forhold som steinhuggingsteknikk, bindemiddel og murstruktur. Ikke minst er det viktig å se på hele muren som en total struktur og helhet der de ulike ledd har betydning for hverandre.

Domkirkeruinens murer er konstruert for å stå under tak. Ut fra et likt perspektiv representerer et vernebygg en tilbakeføring til opprinnelige tilsiktede tekniske forhold. Et vernebygg gjorde det mulig å bevare ruinen mest mulig intakt på alle plan.

Prinsipielt kan autentisitetsbegrepet strekkes utover objektet selv. Det er for eksempel mulig å snakke om omgivelsesautentisitet. Når det gjelder Domkirkeruinen på Hamar, er det grunn til å hevde at det ytre miljøet er temmelig autentisk. Hovedtrekkene i landskapet er bevart og den romantiske landskapsparken, fra 1840-årene, rundt har mange opprinnelige trekk.

Når det gjelder bruksautentisitet er det selvfølgelig ingen kontinuitet. Bispesetet er nedlagt og den katolske tid er forbi. Fortiden kan ikke gjenskapes. Men det forhindrer ikke at den opprinnelige bruken og formål legger føringer for hvordan vernebygget bør anvendes i formidlingssammenheng. Dette innebærer også en form for autentisitetstenkning.

Et fortidsminne er ikke bare ytre kulisser. Det må være et visst samsvar mellom form og innhold. Ut fra et formidlingsperspektiv bør fortidsminnet mest mulig presenteres slik at dens opprinnelige brukssammenheng blir forståelig for publikum. Etter at vernebygget var reist over Domkirkeruinen på Hamar, fikk man et strålende innerom som kunne egne seg for mange typer arrangementer. Men det har hele tiden vært begrenset til kulturarrangementer som kan passe inn i et kirkerom.

Det såkalte autentisitetsbegrepet er etter det som er vist i det foregående mer en analyseposisjon og perspektiv enn et begrep med klare definerbare analyseegenskaper. Man må være bevisst på hvilket nivå som brukes: legitimerende, normativt eller i forbindelse med konkret kulturvernpraksis. I det siste tilfellet må det splittes opp i en rekke underbegrep for å kunne bli analytisk håndterlig. Autentisitetsperspektivet innebærer en form for verditenkning. Man kan gi et fortidsminne en autentisitetsstatus. Det er summen av de autentisitetsvurderinger man har kommet frem til og beskriver et fortidsminnes betydning ut fra et kulturminnevernperspektiv.

Avsluttende diskusjon – videre nordisk samarbeid

Vi møtes igjen på Gotland i 2010, og vi ønsker hverandre lykke til med arbeidet i mellomtiden.

Nordisk ruinseminar 2008

Domkirkeodden, Hamar 29. september - 2. oktober 2008

PROGRAM

Mandag 29. september

19.00-21.00 *Uformell mottakelse på Hedmarksmuseet*
Kort omvisning i Domkirkeruinen
Enkel servering

Tirsdag 30. september

09.00-09.15 *Velkommen til Hedmark og Domkirkeodden*

09.15-09.30 *Åpning av seminaret*
Fylkesrådsleder Siv Tørudbakken

09.30-10.15 *Om vernebygget over Domkirkeruinen*
Seksjonssjef Harald Ibenholt, Riksantikvaren

10.15-10.45 *Vernebygget i museumsformidlingen*
Formidlingsleder Laila Grastvedt Wiese, Stiftelsen Domkirkeodden

11.15-11.45 *Klimaendringer og bevaring av stein – hva vet vi?*
Seniorforsker Terje Grøntoft, Norsk institutt for luftforskning – NILU

11.45-12.15 *Overvåking av ruiner*
Konservator Ellen Hole, Norsk institutt for kulturminneforskning – NIKU

13.15-15.00 *Ruiner, vernebygg og bevaringsproblematikk på Domkirkeodden*
Konservator Tor Sæther, Hedmarksmuseet

15.30-17.00 *Arbeidet med ruinbevaring i Norden*
Representanter for Færøyene, Island, Danmark, Sverige og Finland

17.00-17.30 *Informasjon som virkemiddel - Ruinportalen*
Rådgiver Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

19.00-19.30 Minikonsert i Domkirkeruinen

19.30 Festmiddag i Barfrøstua fra Storelvdal

Onsdag 1. oktober: Heldagsekskursjon

- Ringsaker kirke
- Helleristningen på Stein med utsikt til Steinholmen og Mjøskastellet
- St Mikales kirkeruin, Rokoberget
- Stange kirke

Torsdag 2. oktober

- 09.00-10.00 *In ruins*
Director Christopher Woodward, Museum of Garden History
- 10.00-11.30 *Ruiner: historia, öden och vård*
Nanna og Lars Cnattingius
- 11.45-13.15 *Liming av stein og innfarging av mørtel - demonstrasjon*
Murmester/restaureringstekniker Geir Magnussen, Bakken & Magnussen
Murmester Terje Berner, Terje Berner & Co AS
- 14.15–15.00 *Ruiner og autentisitet*
Professor Ragnar Pedersen, tidligere Stiftelsen Domkirkeodden
- 15.00-15.45 *Avsluttende diskusjon. Presentasjon av det neste nordiske ruinseminaret.*

Nordisk ruinseminar 2008

Domkirkeodden, Hamar 29. september - 2. oktober 2008

Deltakere

Ahlström	Jan	Egen	jan.ahlstrom@malmo.se
Arge	Símun Vilhelm	Føroya Fornminnissavn	svarge@natmus.fo
Axelsen	Karin	Riksantikvaren	ka@ra.no
Berner	Terje	Terje Berner & co AS	terje@t-berner.no
Bernhardt	Hulda	Riksantikvaren	hubb@ra.no
Berntsen	Hilde Vikar	NIKU	hilde.berntsen@niku.no
Birkeland	Tor Arne	Bergen kommune Byggvedlikeholdsetaten	elisabet.arefjrod@bergen.kommune.no
Buckholm	Mona Beate	Østfoldmuseet avd. Borgarsyssel Museum	monbuc@ostfoldmuseet.no
Cnattingius	Lars	Riksantikvarieämbetet	nanna.cnattingius@telia.com
Cnattingius	Nanna	Riksantikvarieämbetet	nanna.cnattingius@telia.com
Ebbesen	Christian	Arkitektskap as	ebbesen@arkitektskap.no
Ekroll	Øystein	Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider	oekroll@kirken.no
Eliassen	Kirstin	Nyborg Museum	kirstin.eliasen@mail.dk
Grøntoft	Terje	Norsk Institutt for Luftforskning	teg@nilu.no
Hagen	Heming	Bergen kommune Byantikvaren	heming.hagen@bergen.kommune.no
Halvorsen	Terje	Hamar kommune	terje.halvorsen@hamar.kommune.no
Hole	Ellen	NIKU	ellen.hole@niku.no
Hygen	Anne-Sophie	Østfold fylkeskommune	annhyg@ostfold-f.kommune.no
Ibenholt	Harald	Riksantikvaren	hi@ra.no
Jensen	Bjørn Erik	Selja kloster og helgenanlegg	bjorn.jensen@selje.kommune.no
Joensen	Súsanna	Føroya Fornminnissavn	susjoen@natmus.fo
Johansen	Marianne Goral Krogh	Nyborg Museum	mgk@nyborg.dk
Johansson	Sölve	Byggkonsult Sölve Johansson AB	solve@bksjab.se
Jönsson	Karna	Riksantikvarieämbetet	karna.jonsson@raa.se
Jørgensen	Anne Marie	Privat værksted	jorgensen.am@gmail.com
Korsaksel	André	Oslo kommune Byantikvaren	andre.korsaksel@bya.oslo.kommune.no
Larsen	Lars H.	Skov og Naturstyrelsen	Kpe@sns.dk
Magnussen	Geir	Bakken & Magnussen AS	post@restaureringsverkstad.no
Mebus	Ulrika	Länsmuseet på Gotland	ulrika.mebus@lansmuseetgotland.se

Meyer	Regin	NIKU	reginm@hotmail.com
Nilsen	Rune	Bergen kommune Byggvedlikeholdsetaten	elisabet.arefjord@bergen.kommune.no
Nordman	Johanna	Museiverket	johanna.nordman@nba.fi
Olasien	Anne	Oslo kommune Kulturetaten	anne.olaisen@kie.oslo.kommune.no
Olsrud	Inger-Marie Aicher	Riksantikvaren	imo@ra.no
Pedersen	Micheal D.	Skov og Naturstyrelsen	Kpe@sns.dk
Pedersen	Kim E. R.	Skov og Naturstyrelsen	Kpe@sns.dk
Pedersen	Ragnar	Stiftelsen Domkirkeodden	<u>ragnar.pedersen@domkirkeodden.no</u>
Skår	Øystein	Bergen kommune Byantikvaren	Oystein.skar@bergen.kommune.no
Seip	Elisabeth	Hedmark fylkeskommune	elisabeth.seip@hedmark.org
Singstad	Harald Borthen	Forsvarsbygg, Nasjonale festningsverk	harald.singstad@forsvarsbygg.no
Stige	Morten	Oslo kommune Byantikvaren	morten.stige@bya.oslo.kommune.no
Sæther	Tor	Stiftelsen Domkirkeodden	tor.saether@domkirkeodden.no
Tansøy	Birgit	Hedmark fylkeskommune	birgit.tansoy@hedmark.org
Thoresen	Tove Frøvoll	Tunsberg bispedømmeråd	tove.f.thoresen@kirken.no
Thorne	Eli-Sofie	Fortidsminneforeningen	fien@fortidsminneforeningen.no
Toft Jacobsen	Jonas	Nationalmuseet, Danmarks Ruiner	jonas.toft.jacobsen@natmus.dk
Vangen	Anne Kristin	Bergen kommune Byggvedlikeholdsetaten	elisabet.arefjord@bergen.kommune.no
Vingelsgaard	Vigdis	Stiftelsen Domkirkeodden	vigdis.vingelsgaard@domkirkeodden.no
Weihe	Tórálvur	Føroya Fornminnisavn	toralvur@natmus.fo
Woodward	Christopher	Museum of Garden History	christopher@museumgardenhistory.org